

Geld naast de school

Private uitgaven in basis- en voortgezet onderwijs

Een onderzoek in opdracht van het Ministerie van OCW

Zosja Berdowski

Jurriaan Berger

José Bal

Projectnummer: B3665

Zoetermeer, 8 januari 2010

De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij Research voor Beleid. Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Vermenigvuldigen en/of openbaarmaking in welke vorm ook, alsmede opslag in een retrieval system, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van Research voor Beleid. Research voor Beleid aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	5
1.1	Aanleiding voor het onderzoek	5
1.2	Doel en onderzoeksvragen	5
1.3	Onderzoeksopzet en respons	6
1.4	Leeswijzer	10
2	Omvang en aard van private uitgaven	11
2.1	Vraagzijde: omvang en aard van het gebruik	11
2.2	Aanbodzijde: de ontvangers van private uitgaven	17
2.3	Vergelijking vraag en aanbod: de totale omvang van private uitgaven	21
3	Ontwikkelingen in de tijd	25
3.1	Ontwikkelingen aan de vraagkant	25
3.2	Ontwikkelingen aan de aanbodkant	26
3.3	De toekomst van private uitgaven	27
4	Waarom private uitgaven	29
4.1	Redenen voor private uitgaven	29
4.2	Private uitgaven en de relatie met het bekostigd onderwijs	30
4.3	Conclusie	33
5	Conclusies	35
5.1	De onderzoeksvragen beantwoord	35
5.2	Slot: een naderende tweedeling?	36

1 Inleiding

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

Nederland kent een publiek bekostigd onderwijsstelsel. In tegenstelling tot sommige andere landen kiezen Nederlandse ouders in het funderend onderwijs (primair en voortgezet) voor het overgrote merendeel voor dit publiek bekostigde onderwijs.

Dat betekent niet dat er voor ouders helemaal geen kosten meer zijn. De Schoolkostenmonitor biedt inzicht in de schoolgerelateerde kosten die ouders/verzorgers maken, zoals kosten voor excursies. Deze kosten worden gemaakt naar aanleiding van de initiatieven van de school.

Binnen het ministerie van OCW werd echter geconstateerd dat er nog een andere categorie onderwijsgerelateerde uitgaven bestaat, waarover nog weinig bekend is. En dat zijn de kosten die ouders op eigen initiatief maken om de schoolprestaties van hun kind(eren) te verbeteren. In de Midterm Review 'Het Beste Onderwijs' (december 2008) zegt de minister daarover: "Er komt steeds meer huiswerkbegeleiding op commerciële basis, net als private testinstituten en studiekeuzeadviesbureaus. Het is nog relatief gering, maar als het doorzet, stelt dit het onderwijsveld weer voor nieuwe vragen. Hoe kan de geboden kwaliteit zo hoog worden, dat ouders niet de behoefte krijgen te gaan shoppen? Zijn er methoden om de kwaliteiten van particuliere aanbieders van onderwijs(ondersteuning) te incorporeren? Om beter voorbereid te zijn op deze discussie zal ik een onderzoek starten naar de omvang van het private geld in het onderwijs, de ontwikkeling daarvan, en de mogelijke impact op het onderwijsstelsel."

Vragen die hierbij speelden:

- Hoeveel geld wordt besteed aan activiteiten aanvullend op het bekostigde onderwijs?
- Wie doen deze uitgaven?
- Aan wie komen de uitgaven ten goede, wie zijn de aanbieders?
- Wat zijn motieven om ervan gebruik te maken?
- Welke effecten treden op in termen van gelijke kansen voor alle leerlingen?

Het ministerie van OCW heeft Research voor Beleid opdracht gegeven om hier nader onderzoek naar te doen. Dit rapport bevat de uitkomsten van dat onderzoek.

1.2 Doel en onderzoeksvragen

Het doel van het onderzoek is in de offerte die aan het onderzoek ten grondslag ligt als volgt omschreven: *inzicht bieden in de aard, omvang en ontwikkelingen van private uitgaven (op initiatief van ouders en leerlingen) in het funderend onderwijs (po, vo, vavo), met daarbij aandacht voor achterliggende motieven en gevolgen.*

Dit doel is verder uitgewerkt in drie onderzoeksvragen.

1 Wat is de omvang van de verschillende vormen van deze activiteiten, gesplitst naar doelgroep die additioneel en privaat door ouders(/leerlingen) worden betaald?

Hierin nemen we de volgende variabelen mee:

- de gebruikersgroep
- de omvang van het aanbod
- de hoeveelheid genoten diensten
- de totale hoeveelheid geld die met deze private uitgaven is gemoeid

2 Wat is de ontwikkeling van de omvang en de aard van deze private uitgaven in de tijd (periode 2005 t/m 2009)?

Hierbij kijken we naar alle bovengenoemde variabelen en brengen in kaart of er veranderingen zijn opgetreden.

3 Wat zijn de motieven van ouders en leerlingen om deel te nemen aan activiteiten buiten het reguliere bekostigde onderwijs?

Hierbij is ook aandacht voor de relatie met het bekostigde onderwijs; hoe verhouden private uitgaven zich tot (tevredenheid over, kwaliteit van) het reguliere onderwijs?

Het zwaartepunt van het onderzoek ligt echter bij de eerste twee vragen.

1.3 Onderzoeksopzet en respons

Uit het bovenstaande is op te maken dat we zowel kijken naar de vraagkant (de ouders en de private uitgaven die zij doen) als naar de aanbodkant (bedrijven en individuen die activiteiten aanbieden zoals huiswerkbegeleiding en bijles).

Deze beide kanten zijn dan ook in de onderzoeksopzet meegenomen. Door langs beide wegen te berekenen wat de private uitgaven zijn, en de bedragen met elkaar te vergelijken op verschillende punten, kunnen we tot een betrouwbaarder schatting van de werkelijke private uitgaven komen (de berekeningen hiertoe staan in paragraaf 2.3).

1.3.1 Onderzoek vraagzijde

De *vraagzijde* is onderzocht in een enquête onder ouders. De doelgroep is specifiek gemaakt: het gaat om ouders van

- leerlingen in *groep 4 t/m 8 van het basisonderwijs*,
- leerlingen in het vmbo (inclusief praktijkonderwijs)
- leerlingen in havo en vwo (t/m 17 jaar oud)
- 16- en 17-jarige leerlingen in het vavo, die door de zgn. Rutte-regeling zijn toegelaten tot het vavo¹

Omdat we uitspraken willen doen naar onderwijstype, was het nodig om voldoende respons in al deze vier groepen te realiseren.

¹ Dit is een aparte groep van leerlingen die uit het regulier onderwijs is uitgevallen, en op indicatie van hun vorige school (die daarvoor een goede reden moet opgeven) worden aangemeld in het vavo.

Aanvankelijk was de bedoeling dat de Informatie Beheer Groep een steekproef zou trekken voor deze vier groepen, maar naar later bleek beschikken zij nog niet over voldoende gegevens van (ouders van) leerlingen in het basisonderwijs. Voor de andere drie groepen is wel een steekproef getrokken. Deze mensen hebben een brief gekregen met daarin een toegangscode en een internetadres waarop een vragenlijst kon worden ingevuld. We gingen uit van een respons van 15%. Omdat we 300 ingevulde vragenlijsten per groep wilden hebben, zijn in iedere categorie 2000 ouders benaderd.

De respons voor die drie groepen was als volgt.

Tabel 1.1 Respons voor vmbo/pro, havo/vwo en vavo

	vmbo/pro	havo/vwo	vavo
Aantal benaderde ouders	2000	2000	2000
Ingevulde vragenlijsten	409	594	305
Responspercentage	20,5%	29,7%	15,3%

In alle drie groepen is dus het doel gehaald. Wat vooral opvalt is de grote respons (bijna tweemaal zo veel als verwacht) in havo/vwo.

Om ook het basisonderwijs in het onderzoek te betrekken is gebruik gemaakt van de diensten van Panelclix. Dit bedrijf beheert een panel (nauwkeurig bijgehouden om representatief te zijn naar kenmerken zoals inkomen, opleiding en regio), waarin honderdduizenden mensen zitten. Daaronder zijn ook ouders van basisschoolleerlingen. Deze groep (voor zover zij kinderen hebben die vorig jaar in groep 4 t/m 7 zaten) is benaderd, en gevraagd mee te doen aan het onderzoek. De afgesproken respons was 300 respondenten, en dit is ook binnen enkele dagen behaald.

Om meer zicht te krijgen op achterliggende motieven en de context die bij private uitgaven een rol speelt, is afgesproken dat per onderwijssector één ouder nader geïnterviewd zou worden. Voor het vavo is het helaas niet gelukt om tijdig een ouder te spreken, maar in de andere drie sectoren wel: een ouder van een leerling in het basisonderwijs (dyslexietest), een ouder met 2 kinderen op het havo (beide huiswerkbegeleiding), en een ouder van twee leerlingen in het vmbo (bijles/huiswerkbegeleiding).

1.3.2 Onderzoek aanbodzijde

Ter verificatie van wat de ouders melden over het gebruik van het private aanbod van onderwijsdiensten is besloten om voor drie steden het integrale aanbod in kaart te brengen. Bij de selectie van deze drie steden zijn de volgende criteria gehanteerd:

- De drie steden variëren naar grootte: één is middelgroot (tot 100.000 inwoners), één is groot (> 100.000 inwoners, maar niet G4) en één van de G4-steden.
- De drie steden zijn optimaal regionaal gespreid over de landsdelen (noord, oost, zuid, west)
- In de stad is zowel een aanbod van basisonderwijs als van voortgezet onderwijs
- Er is een aanbod van volwassenenonderwijs
- In minstens één van de geselecteerde steden is een zogenaamde "zwakke school" gevestigd.

Op basis van de bovengenoemde criteria zijn de volgende drie steden geselecteerd voor de inventarisatie van het aanbod:

- Amsterdam (G4)
- Groningen (groot)
- Waalwijk (middelgroot).

Identificeren van bedrijven met een privaat aanbod

Het identificeren van de bedrijfsvestigingen, die een privaat aanbod van onderwijsondersteunende diensten ten behoeve van leerlingen van het basisonderwijs en voortgezet onderwijs hebben is gestart met het selecteren van alle bedrijven, die per oktober 2009 staan ingeschreven in het register van de Kamer van Koophandel en bij wie in het register de bedrijfsactiviteit "Studiebegeleiding, vorming en onderwijs n.e.g" (BIK-code 80423) is geregistreerd. Voor de drie geselecteerde steden Groningen, Amsterdam en Waalwijk waren dat samen 860 vestigingen (zie **Tabel 1.2**). In heel Nederland behoren 5.053 vestigingen tot deze categorie.

Eerste selectie: naamgeving bedrijf

Van de 860 bedrijfsvestigingen in de geselecteerde steden is in het handelsregister op basis van de bedrijfsnaam bepaald welke vestigingen niet in aanmerking komen voor dit onderzoek. Vestigingen die zich uitsluitend richten op het aanbieden van cursussen voor volwassenen, muzieklessen, lessen op ander cultureel vlak, advisering aan onderwijsinstellingen, en vestigingen die zich hebben gespecialiseerd in het aanleren van een nieuwe taal (bijvoorbeeld Russisch, Chinees of Spaans), specifieke vormen van therapie, bedrijfsadviesing en dergelijke zijn buiten beschouwing gelaten. Voorts zijn vestigingen verwijderd, die hun aanbod richten op een doelgroep die niet binnen dit onderzoek valt, bijvoorbeeld begeleiding van mbo-studenten of een specifiek aanbod voor leerlingen in het speciaal (basis) onderwijs. Na verwijdering van de – volgens de bedrijfsnaam - niet relevante vestigingen blijven er in de drie geselecteerde steden nog 128 vestigingen over die in aanmerking komen voor verder onderzoek.

Tabel 1.2 Aantal onderzochte vestigingen en raming van het aantal vestigingen particuliere diensten aan leerlingen bo en vo

	Gron	Adam	Waalw	Totaal cases	Steekproef overig	Totaal onderzocht	Raming NL
aantal vestigingen in register KvK	105	741	14	860			5.053
1. Geen aanbod blijktens bedrijfsnaam	72	650	10	732			3.467
- resterend aantal vestigingen	33	91	4	128	130	258	1.586
2. Geen aanbod blijktens website	18	51	0	69	69	138	856
totaal relevante vestiging in register KvK	15	40	4	59	61	120	730
niet in KvK geregistreerde vestigingen	4	23	1	28	36	64	386
totaal onderzochte vestigingen	19	63	5	87	97	184	1.116

Tweede selectie: informatie op websites

Van al deze 128 vestigingen is nagegaan of zij een website hebben, dan wel een vermelding in een lijst met instellingen voor studiebegeleiding, huiswerkbegeleiding of bijles. Vrijwel alle vestigingen waren terug te vinden op internet. Uit de beschrijving van het bedrijf op internet zijn nog eens 69 vestigingen komen te vervallen omdat de aangeboden

diensten buiten de scope van dit onderzoek vallen. Uiteindelijk blijven erin de drie geselecteerde steden dan 59 vestigingen over die in aanmerking komen voor verder onderzoek.

Vestigingen die niet in het handelsregister voorkomen

Als laatste stap is via www.google.com en via www.marktplaats.nl in de drie steden gezocht naar bedrijven die zich profileren met activiteiten als bijles, huiswerkbegeleiding, testen, examentraining, citotraining en dergelijke. In de drie steden zijn 36 vestigingen aangetroffen die relevante diensten voor leerlingen basisonderwijs en VO aanbieden, maar die niet in het handelsregister voorkomen. Een deel van deze vestigingen betreft extra locaties van bedrijven die wel in het handelsregister staan. Wanneer we deze via internet gevonden bedrijven toevoegen aan de vestigingen die al in het register stonden, komt het totaal van het aanbod in de drie geselecteerde steden neer op 87 vestigingen.

Informatie van de vestigingen

Van deze 87 vestigingen is informatie verzameld over hun aanbod, de doelgroep, de omzetgegevens en de recente ontwikkelingen via hun websites. De ontbrekende informatie is via de mail en via telefonisch contact opgevraagd. Na analyse van dit aanbod bleek dat de drie geselecteerde steden sterk van elkaar verschilden. In Waalwijk bleek het grootste deel van het aanbod gericht te zijn op het scholieren uit het basisonderwijs. In Amsterdam en Groningen bleek het aanbod sterk gericht te zijn op het voortgezet onderwijs, waarbij in Amsterdam een sterk accent lag op huiswerkbegeleiding en studiebegeleiding, terwijl in Groningen een sterker accent lag op bijlessen. Het aanbod voor scholieren in het basisonderwijs is in de steden Amsterdam en Groningen zo goed als volledig gesubsidieerd. Omdat het in dit onderzoek gaat om bijdragen die ouders betalen, komt het gesubsidieerde aanbod voor basisscholieren in Amsterdam en Groningen niet in aanmerking voor dit onderzoek.

Wegens het verschil in stedenprofiel tussen de drie geselecteerde steden is uit de 1586 relevante bedrijven uit het landelijke register van de Kamer van Koophandel een a selecte steekproef getrokken van 130 locaties in de rest van Nederland. Na raadpleging van de websites bleven er van deze 130 vestigingen 61 over met een aanbod dat past binnen de doelstelling van dit onderzoek. Deze bedrijven bleken inmiddels een aanbod te hebben op 97 vestigingen; 36 vestigingen stonden niet in het bedrijvenregister geregistreerd. Ook van deze vestigingen is nagegaan wat hun aanbod is en hun omzetcijfers zijn.

Raming van alle vestigingen

Nu via de naamgeving en de informatie op websites bekend is welk deel van de onderzochte bedrijven uit het handelsregister een aanbod heeft dat past binnen het kader van dit onderzoek, kan ook geraamd worden hoeveel vestigingen er in Nederland in zijn geheel zijn, die een buitenschools aanbod hebben voor leerlingen in het basisonderwijs of voortgezet onderwijs. In heel Nederland zijn er 5.053 vestigingen die per oktober 2009 staan ingeschreven in het register van de Kamer van Koophandel met de bedrijfsactiviteit "Studiebegeleiding, vorming en onderwijs n.e.g" (BIK-code 80423). Van deze vestigingen zijn er 730, die een relevant aanbod voor leerlingen in het basisonderwijs of voortgezet onderwijs hebben. Daarnaast zijn er in Nederland 386 vestigingen die ook een relevant aanbod voor basisscholieren of scholieren voortgezet onderwijs verzorgen, maar die niet in het bedrijvenregister zijn opgenomen. Het totaal van de Nederlandse vestigingen met een relevant aanbod komt dan neer op 1116 vestigingen in 2009.

Niet waargenomen aanbod

Op Marktplaats.nl is te zien dat er een groot aanbod is van personen, die zich aanbieden om bijlessen te verzorgen. Het was niet mogelijk om dit aanbod zuiver in beeld te krijgen. Van een deel van deze aanbieders is bekend dat zij ook al werkzaam zijn bij een bestaand instituut voor studiebegeleiding. Deze vrije markt van zelfstandige aanbieders is buiten het beeld van het aanbodonderzoek gebleven.

1.4 Leeswijzer

Dit rapport is ingedeeld aan de hand van de onderzoeksvragen. In het volgende hoofdstuk geven we een antwoord op de eerste vraag, naar omvang en aard van de private uitgaven. Hoofdstuk 3 gaat nader in op de factor tijd, door de private uitgaven en het aanbod aan relevante activiteiten te vergelijken met het verleden, en op basis daarvan een schatting voor de toekomst te maken. Het vierde hoofdstuk is gewijd aan achtergronden bij en redenen voor private uitgaven. In het laatste hoofdstuk geven we de belangrijkste uitkomsten beknopt weer, uitmondend in een pleidooi voor blijvende aandacht voor dit onderwerp.

2 Omvang en aard van private uitgaven

Private uitgaven definiëren we als uitgaven, in aanvulling op het regulier bekostigd onderwijs, gedaan op eigen initiatief van ouders. Daarbij zijn twee aspecten van belang:

- Het doel moet zijn: ondersteuning in de schoolloopbaan in het reguliere bekostigde onderwijs van de betreffende leerling. Dat kan om het direct verbeteren van prestaties gaan, zoals in het geval van huiswerkbegeleiding of examentraining. Het gaat hierbij overigens om schoolresultaten voor 'kernvakken'. Maar ook indirectere vormen, namelijk tests om capaciteiten, wensen of gebreken te achterhalen, rekenen we eronder. Deze dienen immers de schoolloopbaan op de langere termijn.
- Het initiatief moet bij de ouders (of de leerling zelf) liggen. Ook gevallen waarbij de school adviseert, maar de ouders de uiteindelijke beslissing nemen, zullen worden meegeteld in de private uitgaven.

In dit hoofdstuk gaan we in op de eerste onderzoeksvraag: wat is de omvang en aard van die private uitgaven in basis- en voortgezet onderwijs?

2.1 Vraagzijde: omvang en aard van het gebruik

We beginnen aan de vraagkant. Met behulp van de enquêteresultaten kunnen we berekenen *welke* ouders *hoeveel geld* uitgeven aan *welk soort activiteiten*. Alle hier genoemde resultaten hebben betrekking op het afgelopen schooljaar (september 2008 tot juli 2009).

Soorten activiteiten

In de enquête zijn zeven categorieën activiteiten genoemd die onder de definitie van private uitgaven kunnen vallen, en ook is ouders gevraagd of er andere activiteiten ondersteunend aan de schoolloopbaan zijn waar hun kind aan deelneemt.

Eerst is gevraagd in zeven categorieën (en de mogelijkheid om zelf activiteiten toe te voegen) of hun kind deelnam aan bepaalde activiteiten ter ondersteuning van de schoolloopbaan. De uitkomsten staan in tabel 2.1.

Tabel 2.1 Aandeel ouders van wie het kind deelnam aan bepaalde activiteit in 2008-09 (privaat of anders gefinancierd)

	basisonderwijs	vmbo incl pro	havo-vwo	vavo
Huiswerkbegeleiding	19%	17%	12%	14%
Bijles	25%	18%	20%	14%
Cito-/examentraining	32%	26%	9%	25%
Beroeps-/studiekeuzetest	14%	49%	45%	36%
Dyslexie-/leerprobleemtest	25%	18%	8%	7%
Stoom-/bijspijkercursus	8%	5%	3%	8%
Weekend-/zomerschool	2%	1%	0%	1%
Overig	20%	16%	15%	10%

Door vervolgvragen over wie de activiteit betaalt en waar het initiatief voor de activiteit ligt konden we vaststellen welk deel van de activiteiten onder de definitie van 'private uitgaven' valt. De volgende tabel geeft per soort activiteit het percentage ouders aan dat hierin het afgelopen schooljaar private uitgaven heeft gehad¹.

Tabel 2.2 Aandeel ouders dat in 2008-09 private uitgaven had; naar soort activiteit

	basisonderwijs	vmbo incl pro	havo-vwo	vavo
Huiswerkbegeleiding	3%	4%	5%	7%
Bijles	2%	3%	10%	8%
Cito-/examentraining	2%	1%	1%	7%
Beroeps-/studiekeuzetest	1%	3%	3%	4%
Dyslexie-/leerprobleemtest	2%	5%	1%	2%
Stoom-/bijspijkerkursus	0,3%	0,5%	1%	4%
Weekend-/zomerschool	0,3%	0,2%	0%	0%
Overig	2%	1%	1%	3%
Tenminste één activiteit	11%	15%	19%	21%

We zien dat in het voortgezet onderwijs meer ouders private uitgaven doen dan in het basisonderwijs, en binnen het vo meer in vavo en havo-vwo dan in vmbo. Overigens blijkt uit nadere analyses dat in het vavo 'stapeling' (private uitgaven aan meerdere activiteiten) vaker voorkomt dan in de andere onderwijssoorten.

Het soort activiteit waar ouders privaats aan bijdragen verschilt ook per onderwijssector: in het vmbo zien we wat meer huiswerkbegeleiding en tests op dyslexie en andere leerproblemen, in havo-vwo is bijles de grootste categorie, en in het vavo is de categorie examentraining groot.

De categorie 'overig' is nader geanalyseerd. De volgende zaken werden hier genoemd.

Basisonderwijs: Faalangsttraining, logopedie, seminar, weerbaarheidstraining, projecten na schooltijd.

Vmbo/pro: Begeleiding bij plannen/structureren, cursus sociale vaardigheden, sportschool om te trainen voor toelatingsexamen.

Havo/vwo: Bijles/privés (4x), beroeps-/studievoorbereiding (2x), cursus omgaan met dyslexie, zomerkamp sociale vaardigheden.

Vavo: Huiswerkinstituut, loopbaan/keuzeadviseur (2x), examentraining(2x), privés, begeleiding van ouders.

We kunnen concluderen dat de meestgenoemde zaken in havo/vwo en vavo eigenlijk onder één van de eerder genoemde categorieën vallen.

Aard van de activiteiten: hoe vaak en hoe lang?

De activiteiten die door private uitgaven worden betaald, verschillen naar hun aard in de tijd. Sommige zijn éénmalig, andere steeds terugkerend. En sommige duren een korte periode, terwijl andere een heel schooljaar de leerling ondersteunen.

De volgende tabel geeft voor de vijf meest voorkomende categorieën activiteiten inzicht in de frequentie (hoe vaak) en periode (hoe lang). Hierbij zijn alle onderwijssectoren van ba-

¹ Alleen als ouders tenminste een deel zelf betalen telt een activiteit mee, en als de activiteit verplicht was voor de school of anderen telt deze niet mee. Bovendien zijn enkele activiteiten uit de 'overig'-categorie verwijderd, die bij nadere analyse dubbelingen bleken van al genoemde activiteiten.

sonderwijs t/m vavo bij elkaar genomen, omdat de verschillen meestal niet groot zijn en de aantallen klein.

Tabel 2.3 Periode en frequentie van de privaat gefinancierde activiteiten (deelnemers aan die activiteiten)

HOE LANG	Tot 1 week	1 week - 4 mnd	meer dan 4 mnd
Huiswerkbegeleiding	10%	23%	66%
Bijles	21%	34%	45%
Cito-/examentraining	43%	35%	16%
Beroeps-/studiekeuzetest	92%	5%	3%
Dyslexie-/leerprobleemtest ¹	51%	18%	21%

HOE VAAK	Wekelijks of vaker	Tweewekelijks-tweemaandelijks	minder dan tweemaandelijks
Huiswerkbegeleiding	89%	6%	5%
Bijles	72%	24%	4%
Cito-/examentraining	74%	5%	5%
Beroeps-/studiekeuzetest	TKA ²	TKA	
Dyslexie-/leerprobleemtest ³	45%	15%	20%

We zien dat huiswerkbegeleiding voor het merendeel een langdurige activiteit is, die in veel gevallen (vrijwel) een heel schooljaar duurt. Opvallend is dat ook bijna de helft van de bijlessen meer dan 4 maanden van het afgelopen schooljaar in beslag nam. Examentraining en zeker tests zijn uiteraard wat 'kortademer' activiteiten. Des te opvallender dat toch 21% van de dyslexie-/leerprobleemtests meer dan 4 maanden in beslag nam. Een mogelijke verklaring is dat ook de 'follow-up' (verdere begeleiding, bijlessen) wordt meegenomen in het antwoord.

De frequentie van huiswerkbegeleiding, bijles en examentraining is hoog: wekelijks of vaker. Uiteraard is de frequentie van tests beduidend lager: een of enkele keren (veel ouders in deze groep sloegen de frequentie-vraag over).

De vragers: hebben alle ouders evenveel private uitgaven?

Wie doen deze uitgaven? Is dit evenwichtig verdeeld over alle ouders naar opleiding en inkomen, of springen bepaalde groepen eruit? Het antwoord hierop staat in de volgende tabellen, te beginnen met opleidingsniveau.

¹ Wellicht worden hier 'followup'-activiteiten meegeteld n.a.v. de uitkomsten van een test.

² De afkorting TKA staat voor 'te kleine aantallen', d.w.z. er wordt gepercenteerd op een totaal aantal van tien mensen of minder. In dat geval zijn percentages betrekkelijk betekenisloos en achten we het te riskant hierop conclusies te baseren.

³ Zie voetnoot 1.

Tabel 2.4 Percentage ouders dat met privaat gefinancierde activiteiten te maken had, naar opleidingscategorieën

	Onderwijstype kind				totaal
	basisond.	vmbo-pro	havo-vwo	vavo	
Hoogst afgeronde opleiding ouder:					
Lagere/basisschool	TKA	TKA	TKA	TKA	18%
Vmbo (lbo, mavo)	5%	10%	11%	12%	10%
Havo/vwo (hbs)	15%	17%	12%	28%	16%
Mbo	5%	13%	16%	16%	12%
Hbo	22%	21%	22%	25%	22%
Wo	19%	21%	24%	32%	25%

We zien duidelijk dat de hoger opgeleide ouders (hbo/wo) het vaakst één of meer activiteiten privaat financieren. In de categorieën daaronder schommelt het percentage enigszins. De laagst opgeleide ouders lijken iets vaker private uitgaven te doen dan ouders met vmbo- of mbo-achtergrond.

Tabel 2.5 Percentage ouders dat met privaat gefinancierde activiteiten te maken had, naar inkomenscategorieën

	Onderwijstype kind				totaal
	basisond.	vmbo-pro	havo-vwo	vavo	
Bruto gezinsinkomen:					
Minder dan € 20.000	5%	14%	24%	8%	13%
€ 20.000 - 30.000	7%	7%	14%	17%	11%
€ 30.000 - 40.000	7%	17%	13%	14%	13%
€ 40.000 - 60.000	12%	8%	18%	23%	15%
€ 60.000 - 80.000	38%	36%	22%	22%	26%
meer dan € 80.000	18%	26%	22%	28%	24%

Als we naar het totaal kijken, zien we hier dezelfde tweedeling: de hoogste inkomens (vanaf 60.000 euro) hebben substantieel vaker private uitgaven dan de lagere inkomensgroepen. Deze indeling hangt samen met de vorige, aangezien hogeropgeleiden vaak ook hogere inkomens hebben (de correlatie in onze steekproef heeft coëfficiënt 0,37 wat duidt op een vrij sterk verband).

Opvallend is dat met name voor kinderen in basisonderwijs en vmbo de ouders in de een-na-hoogste inkomenscategorie beduidend vaker private uitgaven hebben dan in de hoogste categorie. En we zien dat ouders in de laagste inkomenscategorie wat vaker private uitgaven hebben dan in de categorie daar direct boven, vooral voor kinderen in vmbo of havo-vwo.

Als we kijken naar de hoogte van de bedragen die ouders kwijt zijn, dan worden de verschillen geprononceerder, zoals de volgende tabel laat zien.

Tabel 2.6 Doorsnee (mediaan) bedragen private uitgaven per inkomenscategorie

Bruto gezinsinkomen:	Doorsnee bedrag private uitgaven
Minder dan € 20.000	€ 100
€ 20.000 - 30.000	€ 225
€ 30.000 - 40.000	€ 350
€ 40.000 - 60.000	€ 500
€ 60.000 - 80.000	€ 400
Meer dan € 80.000	€ 600
Alle ouders bij elkaar	€ 400

Alleen de een-na-hoogste categorie is een uitzondering op de stijgende lijn die we zien: hoe hoger het inkomen, hoe hoger het bedrag dat wordt uitgegeven, als er private uitgaven zijn.

Als we naar de bedragen kijken, zien we niet dezelfde verhoudingen als in tabel 2.5. Mensen in de laagste inkomenscategorie geven dus weliswaar iets *vaker* zelf geld uit (of herinneren zich kleine uitgaven beter) dan in de categorie erboven, maar het gaat om *kleinere bedragen*.

Op basis van de bovenstaande drie tabellen kunnen we concluderen dat hogeropgeleide en rijkere ouders (wat in veel gevallen samengaat) beduidend meer private uitgaven doen dan lageropgeleide en armere ouders.

Ook hebben we de verschillen in private uitgaven naar verstedelijking geanalyseerd. Maken ouders in grote steden andere keuzen dan ouders in middelgrote steden of op het platteland? Tabel 2.7 laat de resultaten zien.

Tabel 2.7 Percentage ouders met tenminste één privaat gefinancierde activiteit, naar mate van verstedelijking

Verstedelijking	% met private uitgaven
Zeer sterk stedelijk	19%
Sterk stedelijk	16%
Matig stedelijk	21%
Weinig stedelijk	16%
Niet stedelijk	11%

De waarden schommelen een beetje in de meer stedelijke regio's, maar het is duidelijk dat in de minst stedelijke regio's ook de minste private uitgaven worden gedaan.

Tenslotte kijken we (voor het voortgezet onderwijs) naar leerjaar. Zijn de private uitgaven geconcentreerd in bovenbouw of onderbouw?

Tabel 2.8 Percentage leerlingen met tenminste één privaat gefinancierde activiteit, naar leerjaar van het kind (vmbo, havo, vwo)

Leerjaar	vmbo	havo	vwo
1	7%	TKA	13%
2	29%	12%	10%
3	14%	18%	18%
4	17%	17%	17%
5	nvt	nvt	34%
6	nvt	nvt	TKA

We zien in het vmbo een piek in het 2e jaar, maar die zet niet door. In havo en vwo zijn er iets meer uitgaven in de bovenbouw dan in de onderbouw, maar de verschillen zijn niet groot.

Effecten van private uitgaven: helpt het?

Los van de specifieke aanbieder (daarover meer in paragraaf 2.2) hebben we gevraagd naar het effect van de private uitgaven voor ouders: 'hoe tevreden bent u over het resultaat van de activiteit voor uw kind?' Het aandeel dat 'tevreden' antwoordde, staat voor alle activiteiten in de volgende tabel. In het basisonderwijs waren er voor alle activiteiten te kleine aantallen, dus die groep is niet meegenomen in de tabel.

Tabel 2.9 Aandeel tevreden met resultaat van de activiteiten voor het kind; percentage van de ouders die private uitgaven hadden aan die activiteit

	vmbo (incl.pro)	havo/vwo	vavo
Huiswerkbegeleiding	77%	71%	71%
Bijles	93%	70%	79%
Examentraining	TKA	TKA	74%
Keuzetest	TKA	33%	50%
Test op leerproblemen	79%	TKA	TKA
Overig	TKA	73%	100%

De ouders zijn het minst tevreden met de resultaten bij keuzetests. Over bijles zijn zij (behalve in havo/vwo) meer tevreden dan over huiswerkbegeleiding, maar in het algemeen is een ruime meerderheid tevreden met de resultaten. Ter illustratie daarvan een citaat uit het interview met een moeder van een leerling in vmbo-t die naar huiswerkbegeleiding is gegaan:

"Vorige jaar in mei was ik een desperate ouder. Het ging niet goed met haar op school. Een belangrijke reden was faalangst. Ze stond er slecht voor, ze had een achterstand van 25 proefwerken. Ik had sterk het idee: ze kan het wel. Maar omdat de resultaten slecht waren, werd ze steeds meer faalangstig en ze deed helemaal niets meer. Ik kon haar niet helpen, want dan raakte ze supergeïrriteerd. De sfeer in huis was slecht. Nadat ze op huiswerkbegeleiding is gegaan is ze met sprongen vooruit gegaan. Ze is vorig jaar met mooie cijfers nog overgegaan en ook nu gaat het goed. De sfeer in huis is nu weer goed."

Degenen die 'ontevreden' hadden gezegd, is verder gevraagd waaraan die ontevredenheid met het resultaat lag: de kwaliteit van de aanbieder, de inzet van het kind, of een andere oorzaak. Het blijkt dat alle drie deze opties ongeveer even vaak worden gekozen; er is geen structurele oorzaak zichtbaar.

Het lijkt erop dat ouders soms dingen door elkaar halen, en een periode langer dan één schooljaar betrekken in hun antwoorden, hoewel in de vragenlijst duidelijk en schuingedrukt is aangegeven dat het op het afgelopen schooljaar (2008-09) betrekking heeft. Het blijkt bijv. dat ook enkele ouders met leerlingen die vorig jaar in het VO zaten (tot 17-jarigen in het vavo aan toe), redenen opgaven die met de cito-toets te maken hebben. Dat maakt de berekeningen minder exact. In paragraaf 2.3 komen we terug op de berekening en combineren we de gegevens uit de enquête met gegevens uit het aanbodonderzoek.

2.2 Aanbodzijde: de ontvangers van private uitgaven

2.2.1 Welke aanbieders kiezen ouders?

Aan wie komen de private uitgaven ten goede? Deze vraag staat centraal in deze paragraaf. In de enquête hebben we de ouders die private uitgaven hebben gedaan gevraagd naar enkele kenmerken van de aanbieder van de activiteit. In de onderstaande tabellen zijn de resultaten te lezen. Omdat de totale aantallen klein zijn en niet significant verschillen tussen onderwijssectoren, zijn alleen de totalen van alle onderwijssectoren weergegeven. We beginnen bij de grootte van het bedrijf: gaat het om individuen ('bijklussende' studenten of leraren), om grote ondernemingen, of daar tussenin?

Tabel 2.10 Aanbieders: grootte van het bedrijf (percentages van ouders die private uitgaven hadden aan die activiteit)

	éénmans	2-10 wn	10-50 wn	>50 wn	ouders zelf ¹
Huiswerkbegeleiding	23%	57%	6%	9%	5%
Bijles	68%	21%	5%	4%	2%
Examentraining	31%	31%	0%	26%	11%
Keuzetest	18%	59%	13%	5%	5%
Leerprobleemtest	39%	31%	18%	5%	8%
Overig	20%	18%	18%	24%	20%

We zien dat de grootte van de bedrijven voor de verschillende activiteiten sterk uiteenloopt. Een meerderheid van de bijlessen wordt gegeven door individuen/éénmansbedrijven. Huiswerkbegeleiding is voor het merendeel een zaak van de kleine instituten, terwijl voor examentrainingen ook redelijk vaak grote bedrijven worden ingeschakeld. Het overgrote deel van de totale vraag wordt bediend door kleinschalige ondernemingen (1-10 mensen).

Vervolgens hebben we doorgevraagd naar het soort bedrijf (ouders die eerder een éénmansbedrijf of zichzelf hadden ingevuld kregen deze vraag niet).

¹ Met aangeschaft materiaal; de private uitgaven betreffen hier dus geen 'manuren'.

Tabel 2.11 Aanbieders: soort bedrijf (% van deelnemende ouders)

	Commercieel	Aan school verbonden	Gesubsidi- dieerd	Universitair	Anders/ weet niet
Huiswerkbegeleiding	67%	12%	4%	0%	18%
Bijles	77%	3%	3%	3%	13%
Examentraining	35%	20%	0%	40%	5%
Keuzetest	40%	30%	10%	10%	10%
Leerprobleemtest	33%	24%	5%	0%	38%
Overig	33%	15%	7%	7%	37%

In de grote categorieën huiswerkbegeleiding en bijles worden vooral commerciële partijen ingeschakeld. Bij tests op het gebied van beroeps-/studiekeuze en leerproblemen worden wat vaker instituten genoemd die aan de school verbonden zijn (maar kennelijk wel apart betaald moeten worden). Universitaire instituten zijn de grootste categorie aanbieders van examentrainingen.

Ook vroegen we de ouders hoe zij bij deze aanbieders terecht zijn gekomen¹. We sommen hieronder de meest gegeven antwoorden voor iedere categorie activiteiten op.

- Voor huiswerkbegeleiding zegt een kwart 'advies van de school', een kwart 'advies van anderen' en een kwart 'zelf gezocht'.
- Voor bijles speelt het advies van de school minder, maar advies van anderen (30%) en zelf zoeken (25%) wel. Ook zien we hier redelijk veel aanbod uit familie-/kennissen-/vriendenkring (17%).
- Examentraining: vooral advies van anderen (23%), en in iets mindere mate advies van de school (19%) of aanbod via bekenden uit familie/vriendenkring (19%)
- De aanbieders van beroeps-/studiekeuzetests én tests op leerproblemen worden voor het merendeel (58/60%) gevonden op advies van de school.

Tenslotte kijken we naar de tevredenheid van ouders met de aanbieder. Wij hebben hun antwoorden omgerekend naar gemiddelde rapportcijfers. Daaruit bleek dat men met bijles, examentraining en tests op leerproblemen het meest tevreden was (gemiddeld 7,6-7,8). Iets minder tevreden is men over huiswerkbegeleiding (7,2). En het minst tevreden is men over aanbieders van beroeps-/studiekeuzetests (6,4), waarbij havo/vwo en vavo minder tevreden waren dan vmbo en basisonderwijs.

2.2.2 Aanbodonderzoek: aard en omvang van het aanbod

Hoeveel leerlingen maken gebruik van het aanbod?

Bij de aanbieders in de drie steden Groningen, Amsterdam en Waalwijk is geïnventariseerd op welke doelgroep zij zich richten. Van de 87 onderzochte vestigingen in deze steden richt 9% van de vestigingen zich uitsluitend op leerlingen van het basisonderwijs en 69% van de vestigingen heeft uitsluitend de populatie van leerlingen in het voortgezet onderwijs als doelgroep. 22% van de vestigingen richt zich zowel op de leerlingen van het basisonderwijs als die van het voortgezet onderwijs.

¹ Zij konden kiezen uit zeven categorieën: op advies van de school, op advies van anderen (vrienden/kennissen/andere ouders), via een advertentie, zelf gezocht (bijv. op internet), we kenden de aanbieder al vanwege eerdere ervaringen, de aanbieder zit in onze familie/vriendenkring, andere manier.

De onderzochte vestigingen in de drie steden bedienen samen 489 leerlingen basisonderwijs en 1841 leerlingen¹ voortgezet onderwijs (Tabel 2.12). Dat is 0,7% van alle leerlingen basisonderwijs, die in de drie casussteden wonen en 4,7% van de leerlingen VO, die in de drie casussteden wonen. Op basis van de leerlingdeelname in de casussteden kan worden geraamd hoeveel leerlingen er in geheel Nederland gebruik maken van het private aanbod. In Heel Nederland maken naar schatting 10.400 leerlingen in het basisonderwijs gebruik van het private aanbod. De ondergrens van deze raming ligt op 7.650 leerlingen basisonderwijs en de bovengrens ligt op 13.100 leerlingen basisonderwijs.

Tabel 2.12 Raming aantal leerlingen dat gebruik maakt van private onderwijsdiensten (op basis van het onderzochte aanbod in Amsterdam, Groningen en Waalwijk)

	Gron	Adam	Waalw	totaal cases	Raming NL	Raming ondergrens	Raming bovengrens
Deelnemers bo	77	272	140	489	10.400	7.650	13.100
Deelnemers vo	438	1.390	13	1.841	42.800	35.600	50.100
bo totaal leerlingen	12.098	56.928	4.169	73.195	1.552.500	0.3%	1.0%
vo totaal leerlingen	6.517	30.233	2.545	39.295	914.210	3.1%	6.3%

In heel Nederland maken naar schatting 42.800 leerlingen in het voortgezet onderwijs gebruik van het private aanbod. De ondergrens van deze raming ligt op 35.600 leerlingen en de bovengrens ligt op 50.100 leerlingen.

Het aandeel havo/vwo-leerlingen is sterk oververtegenwoordigd binnen de vo-gebruikers van het private aanbod. In Amsterdam wordt dat veroorzaakt doordat er voor de vmbo-leerlingen, en specifiek daarbinnen de risicogroep, een groot gesubsidieerd aanbod is. In Amsterdam ontvangen 420 leerlingen uit het basisonderwijs en 705 risicoleerlingen uit het vmbo een door de gemeente gesubsidieerd aanbod van personal coaching, mentoring, huiswerkbegeleiding en bijles. Van het private aanbod in Amsterdam maken 272 leerlingen basisonderwijs en 1390 leerlingen voortgezet onderwijs gebruik.

De aard van het onderzochte aanbod

Vanuit de aanbieders kunnen we de volgende categorieën definiëren:

Huiswerk en bijles

Tot deze categorie behoren huiswerkbegeleiding, examentraining en bijles op afstand, bij de leerling thuis of op de bedrijfslocatie. De aanbieders gebruiken voor dit aanbod de volgende termen: huiswerkmethode, studiebegeleiding, studiemethode, studievaardigheden, huiswerkbegeleiding, huiswerkcontrole, huiswerkplanning, brugklastraining, studie en huiswerkbegeleiding naast intensieve sport, bijles, examentraining, lees, spelling en rekenbegeleiding, Cito-voorbereiding, Cito-Trainingen, en personal coaching.

Begeleiding bij specifieke problemen

Tot deze categorie behoort het aanbod dat is gericht op het leren omgaan met specifieke psychische, sociale of cognitieve problemen. Voorbeelden zijn: begeleiding bij leerproblemen, faalangst, hoogbegaafdheid, concentratiestoornis, ADHD/ADD, PDD-NOS, of het aanleren van sociale vaardigheden.

¹ Omdat hier vanuit het aanbod wordt gesproken, wordt met 'leerling' bedoeld: plaats voor één leerling gedurende één schooljaar. Als iemand bijles aanbiedt gedurende een schooljaar, en daarvan maken vier leerlingen achtereenvolgens gebruik (bijv. allemaal 2,5 maand), dan telt dit als één leerling in de berekeningen.

Testen en orthopedagogische hulp

Tot deze categorie behoort de dienstverlening die is gericht op het identificeren van de oplossingsrichting van een specifiek probleem. Het opstellen van een orthopedagogisch behandelplan, het uitvoeren van testen op de terreinen van dyslexie, dyscalculie, intelligentie, studie of beroepskeuzetesten zijn voorbeelden van deze categorie.

2.2.3 Raming van de omzet

In Tabel 2.13 is een overzicht opgenomen van de waargenomen gemiddelde omzetgegevens van de onderzochte vestigingen. Het betreft hier uitsluitend dat deel van de omzet, dat te maken heeft met de dienstverlening aan leerlingen in het basisonderwijs of voortgezet onderwijs. In de onderzochte steden wordt per vestiging een gemiddelde omzet behaald van € 49.264 op jaarbasis. Dit bedrag lijkt erg laag te zijn, maar er moet wel bedacht worden dat er onder de aanbieders veel zelfstandigen zonder personeel zijn, die dit bedrijfje als bijverdiensten hebben.

Tabel 2.13 Raming van de omzet private diensten per vestiging, en gemiddelde kosten per leerling op basis van de onderzochte aanbieders

	Gron	Adam	Waalw	overig	Raming NL	Raming ondergrens	Raming Boven-grens
Aantal vestigingen	19	63	5	97	1116		
gemiddelde omzet per vestiging							
- BO	€ 2.176	€ 2.071	€ 9.800	€2.776	€3,0 mln	€ 2,7 mln	€ 3,3 mln
- VO	€ 15.781	€ 24.206	€ 2.080	€69.476	€52,0 mln	€ 49,0 mln	€ 56,0 mln
gemiddelde kosten per leerling							
- BO	€ 537	€ 480	€ 350	€ 478	€ 466		
- VO	€ 685	€ 1.097	€ 800	€ 950	€ 986		

Nu bekend is hoe hoog de omzet is van de onderzochte vestigingen, kan ook worden geraamd wat de omzet in geheel Nederland zal zijn voor dit aanbod. Wanneer we de gemiddelde omzet van de 184 onderzochte vestigingen toepassen op het totaal van de 1116 landelijke vestigingen, is een omzet van € 52,0 miljoen gemoeid met het private dienstenaanbod voor het VO en € 3,0 miljoen voor het basisonderwijs. Deze geraamde bedragen kunnen in werkelijkheid ook iets lager of hoger liggen.

Gemiddelde kosten per leerling

De gemiddelde kosten die vo-leerlingen maken binnen het private aanbod bedragen €986,- per jaar. Leerlingen van de basisschool zijn met een gemiddeld bedrag van € 466 per jaar goedkoper. De belangrijkste oorzaak van dit verschil in kosten is de aard van het gebruikte aanbod. Leerlingen uit het voortgezet onderwijs maken relatief veel gebruik van het duurste segment van de huiswerkbegeleiding of studiebegeleiding. Basisschoolleerlingen beperken zich tot de (veel goedkopere) cito-trainingen of een enkele test.

Aantal werkzame personen

In Tabel 2.14 is een overzicht opgenomen van het aantal werkzame personen per vestiging. Hierbij is een onderscheid gemaakt naar werkzame personen met een dienstverband (of eigenaar van een eenmanszaak) en werkzame personen met een los dienstverband. Dat laatste kan bestaan uit een paar uur per week, een nuluurcontract, een contract op oproepbasis of een contract op basis van een vrijwilligersvergoeding.

Per vestiging werken gemiddeld 1,9 personen in een dienstverband van gemiddeld 15 uur. Daarnaast zijn per vestiging gemiddeld 7,6 losse krachten verbonden, die gemiddeld 3 uur per week werken. De branche wordt dus gekenmerkt door een relatief groot aantal medewerkers die werkzaam zijn gedurende zeer weinig uren per week. Drie groepen personen profileren zich sterk op deze markt : de leraar (die doet de betaalde bijlessen naast zijn baan op school), de vutter (die vindt het leuk om nog een uitdagende bezigheid te hebben) en de student (die wil wat bijverdienen).

Tabel 2.14 Raming van het aantal werkzame personen, de aard en de omvang van het dienstverband in het private aanbod

werkzame personen	steekproef	raming	Raming	raming
	gemiddeld	totaal NL	Ondergrens	Bovengrens
aantal personen in dienst	1.9	2.100	2.050	2.150
omvang dienstverband	15 uur		14 uur	16 uur
aantal losse krachten (oproep/nuluren)	7.6	8.500	7.300	9.600
aantal uur per week losse krachten	3 uur		2 uur	4 uur
totaal werkzame personen		10.600	9.350	11.750

2.3 Vergelijking vraag en aanbod: de totale omvang van private uitgaven

Landelijk totaal private uitgaven vanuit vraagzijde

Hierboven is een raming gemaakt van het landelijk bedrag aan private uitgaven vanuit het aanbodonderzoek. We maken hieronder een zelfde raming, maar dan op basis van de enquêteresultaten.

Aan de vraagzijde blijken de uitgegeven bedragen sterk uiteen te lopen, van enkele euro's per jaar tot uitschieters boven 10.000 euro. De meeste categorieën hebben dit soort 'uitbijters', één of enkele gevallen die een heel hoog bedrag noemen (bijvoorbeeld een gezin met 30-40 duizend euro inkomsten per jaar, dat zegt 12 duizend euro uit te geven aan bijles voor één leerling). Deze kunnen het gevolg van typfouten zijn, maar ze vertekenen de gemiddeldes aanzienlijk.

Daarom hebben we als 'maat voor het midden' in plaats van het gemiddelde naar de *mediaan* gekeken, oftewel de doorsnee. De mediaan is de middelste waarde als alle waarden op volgorde van hoog naar laag worden gezet. Eventuele 'uitbijters' of 'staarten' naar beide kanten tellen dan niet meer mee. In de onderstaande tabel wordt per activiteit en per onderwijssector een prijs genoemd, die de mediaan is van alle genoemde bedragen van alle ouders die private uitgaven aan deze activiteit. Deze mediaan noemen we de 'doorsnee uitgaven per leerling'.

Tabel 2.15 Doorsnee private uitgaven per leerling, naar categorie activiteiten en onderwijstype

	basisonderwijs	vmbo-pro	havo-vwo	vavo
Huiswerkbegeleiding	€ 300	€ 1.000	€ 800	€ 800
Bijles	€ 360	€ 200	€ 300	€ 500
Examentraining	€ 250	€ 70	€ 180	€ 350
Keuzetest	€ 175	€ 110	€ 90	€ 120
Leerprobleemtest	€ 190	€ 350	€ 275	€ 1.000
Stoomcursus	€ 200	€ 156	€ 250	€ 300
Weekend-/zomerschool	€ 650	€ 200	€ 0	€ 0
Overig	€ 50	€ 30	€ 300	€ 900

Om dit te vertalen naar een landelijk totaal, vermenigvuldigen we deze mediaan met het aantal leerlingen dat landelijk gebruik maakt van de activiteit. Bijvoorbeeld: in het vmbo incl. pro zaten per 1 oktober 2008 in totaal 400.717 leerlingen. Uit tabel 2.2 weten we dat voor 4% van hen private uitgaven aan huiswerkbegeleiding zijn gedaan. En uit tabel 2.15 weten we dat de doorsnee prijs daarvan € 1.000 was. Vermenigvuldigen we deze drie gegevens met elkaar, dan komen we op een landelijke totaalprijs voor huiswerkbegeleiding in het vmbo van € 16,7 miljoen. Op die manier zijn voor alle categorieën activiteiten de landelijke totalen berekend die in tabel 2.16 zijn weergegeven.

NB de categorie basisonderwijs beslaat alleen de groepen 4 t/m 8; er is daarom vermenigvuldigd met 5/8 van het totaal aantal basisschoolleerlingen.

Tabel 2.16 Landelijk totaal private uitgaven op basis van enquête

	basisonderwijs (groep 4-8)	vmbo-pro	havo-vwo	vavo	TOTAAL
Huiswerkbegeleiding	€ 9,7 miljoen	€ 16,7 miljoen	€ 23,3 miljoen	€ 0,3 miljoen	€ 50 miljoen
Bijles	€ 7 miljoen	€ 2,7 miljoen	€ 16,1 miljoen	€ 0,3 miljoen	€ 26 miljoen
Examentraining	€ 4 miljoen	€ 0,4 miljoen	€ 1,1 miljoen	€ 0,1 miljoen	€ 6 miljoen
Keuzetest	€ 2,2 miljoen	€ 1,2 miljoen	€ 1,2 miljoen	€ 0 (afgerond)	€ 5 miljoen
Leerprobleemtest	€ 3,7 miljoen	€ 6,9 miljoen	€ 2 miljoen	€ 0,1 miljoen	€ 13 miljoen
Stoomcursus	€ 0,6 miljoen	€ 0,3 miljoen	€ 1,1 miljoen	€ 0,1 miljoen	€ 2 miljoen
Weekend-/zomerschool	€ 2,7 miljoen	€ 0,2 miljoen	€ 0	€ 0	€ 3 miljoen
Overig	€ 0,8 miljoen	€ 0,1 miljoen	€ 2,2 miljoen	€ 0,2 miljoen	€ 3 miljoen
Totaal	€ 30,9 miljoen	€ 28,4 miljoen	€ 47,1 miljoen	€ 1,2 miljoen	€ 108 miljoen

Bedenk hierbij dat het betrouwbaarheidsinterval voor deze steekproeven bij 95% betrouwbaarheid + of – 12% van de waarden bedraagt; de totale waarde kan dus uiteen lopen van 96 tot 122 miljoen euro op basis van de steekproef.

Vergelijking vraag- en aanbodzijde: voortgezet onderwijs

In het voortgezet onderwijs komen vraag- en aanbodzijde enigszins overeen (vraag: tussen 68 en 86 miljoen, en aanbod: 49-56 miljoen). Zoals in paragraaf 1.3 vermeld zijn van de bijlessen niet alle aanbieders in kaart te brengen (omdat daar veel éénmansbedrijven en ook wel wat familie en vrienden in zitten). Dus daar is het totaalbedrag wellicht hoger dan het aanbodonderzoek aangeeft. Verder kan aan de vraagkant enige zelfselectie hebben plaatsgevonden: het onderwerp 'ondersteuning van de schoolloopbaan' interesseert ouders die ermee te maken hebben meer dan anderen, dus wellicht dat zij relatief vaker de vra-

genlijst hebben ingevuld. We gaan uit van zo'n 10% overschatting als gevolg van de zelfselectie in de enquête, en zo'n 10% onderschatting op basis van de quick scan van het aanbod. De totale private uitgaven liggen dan tussen 57 en 69 miljoen euro voor het gehele voortgezet onderwijs.

Vergelijking vraag- en aanbodzijde: basisonderwijs

In het basisonderwijs lopen de getallen van aanbod- en vraagonderzoek beduidend verder uiteen dan in het voortgezet onderwijs: 3 miljoen aan de aanbodzijde en ruim 30 miljoen aan de vraagzijde.

Een eerste mogelijke verklaring voor dit grote verschil is dat we een veel gedetailleerder beeld van het vo (1300 respondenten bij elkaar) hebben dan van het basisonderwijs (300 respondenten); afwijkingen in de enquête zijn daarom waarschijnlijker en de uitkomsten moeten met een ruimere marge worden geïnterpreteerd.

Verder zien we op basis van de enquête een substantieel deel 'weekend-/zomerschool', maar dat aandeel is gebaseerd op 2 cases in de vragenlijst (met flinke bedragen). Het is echter denkbaar dat deze activiteiten niet direct de schoolloopbaan ondersteunen¹. Deze categorie laten we daarom voorlopig buiten beschouwing.

De aantallen voor huiswerkbegeleiding zijn daarnaast moeilijk voorstelbaar: in het basisonderwijs is immers beduidend minder vaak sprake van huiswerk dan in het voortgezet onderwijs. Een mogelijke verklaring hiervoor is het feit dat huiswerkbegeleiding een onderdeel kan zijn van het keuzepakket bij aanbieders van naschoolse opvang. Dan is het berekende bedrag wellicht te hoog, maar is wel sprake van huiswerkbegeleiding. Het blijkt dat van de 10 cases in het basisonderwijs die private uitgaven aan huiswerkbegeleiding hadden, er vier boven de 300 euro per jaar uitkomen, wat gezien de modale hoeveelheid huiswerk in het basisonderwijs opmerkelijk is. De hoogste twee noemen zelfs 1200 en 2500 euro als bedrag. Als we deze 'dure gevallen' als verkeerd gerubriceerd buiten beschouwing laten, komen we op een modaal bedrag van €175 voor de 2% deelnemers. De totale kosten voor huiswerkbegeleiding liggen dan op ongeveer € 3,5 miljoen.

Als we deze nuanceringen meenemen, en de overschatting op basis van enige zelfselectie (zoals hierboven bij voortgezet onderwijs) dan komen de totale private uitgaven zoals berekend in het vraagonderzoek lager uit, op ongeveer € 19 miljoen. Dat is nog steeds substantieel meer dan de uitkomst uit het aanbodonderzoek. Met de huidige gegevens kunnen we echter geen nadere specificatie van het verschil maken, dus schatten we dat de omvang van private uitgaven in het basisonderwijs tussen € 4 en € 19 miljoen ligt.

Uit het voorgaande moge blijken dat de genoemde bedragen met de nodige onzekerheden zijn omgeven, met name in het basisonderwijs, maar dit is onze *best estimate* op basis van de huidige gegevens over vraag- en aanbodkant.

¹ In de categorie 'overig' gaven ouders namelijk ook als activiteit ter ondersteuning van de schoolloopbaan dingen op als 'zomerkamp' en zelfs 'skivakantie'.

3 Ontwikkelingen in de tijd

Private uitgaven zijn niet statisch. De vraag of en hoeveel de uitgaven groeien is actueel; deze vraag benaderen we in dit hoofdstuk vanuit zowel de vraag- als de aanbodkant.

3.1 Ontwikkelingen aan de vraagkant

Zijn de private uitgaven éénmalige impulsen in de schoolcarrière of zijn ze langduriger? We hebben de ouders die private uitgaven doen gevraagd wanneer het kind met deze specifieke activiteit begonnen is. De resultaten staan in de volgende tabel.

Tabel 3.1 Wanneer is gestart met de activiteit (alleen ouders die private uitgaven aan die activiteit hadden)

	Gestart in			Totaal aantal
	2008-09	2007-08	eerder	
Huiswerkbegeleiding	50%	31%	19%	80
Bijles	59%	25%	15%	103
Examentraining	92%	8%	0%	37
Keuzetest	67%	21%	5%	43
Leerprobleemtest	36%	15%	48%	39
Overig	72%	13%	15%	46

We zien dat een meerderheid van de activiteiten pas in het afgelopen jaar is gestart. Een uitzondering is huiswerkbegeleiding, dat voor de helft van de leerlingen al meerdere jaren loopt. Een opvallende activiteit in dit kader zijn de leerprobleemtests: de helft van de ouders beweert dat het kind al meer dan twee jaar geleden met deze activiteit begonnen is. Gezien de aard van de tests (hooguit enkele dagen) is dat merkwaardig. Het zou kunnen dat 'begonnen met activiteit' in dit kader gelezen is als 'wanneer begonnen de vermoedelijke leerproblemen'. Ook is het mogelijk dat de eigenlijke test in een eerder schooljaar lag, maar alle vervolgvactiteiten zijn meegenomen, en er daarom een meerjarig traject is.

Aan alle ouders die aangaven dat de activiteit langer dan één jaar loopt is gevraagd, of de uitgaven van het afgelopen jaar hoger of lager waren.

Tabel 3.2 Heeft u het afgelopen jaar meer of minder uitgegeven aan deze activiteit, vergeleken met vorige jaren (ouders die private uitgaven aan die activiteit hadden, langer dan 1 jaar)

	(veel) meer	even veel	(veel) minder	Totaal aantal
Huiswerkbegeleiding	25%	35%	40%	40
Bijles	19%	36%	46%	42
Keuzetest	27%	36%	27%	11
Leerprobleemtest	24%	20%	56%	25
Overig	23%	62%	15%	13

Het globale beeld is duidelijk: meer ouders zeggen 'minder' dan 'meer', dus voor één kind dalen bij langdurige private uitgaven de uitgaven over de jaren. Toch is een substantieel deel (een kwart) het afgelopen jaar ook méér gaan betalen dan de jaren ervoor. De ouders is ook gevraagd naar het totaalbedrag dat zij tot dan toe hebben uitgegeven aan die activiteit, maar de aantallen zijn te klein en het gegeven te onbetrouwbaar (soms was het ingevulde totaalbedrag lager dan het bedrag voor schooljaar 2008-09, terwijl expliciet om het totaalbedrag *tot en met* dat jaar werd gevraagd) om hier conclusies aan te verbinden. Wat we wel kunnen zien is dat de meeste groei zat in huiswerkbegeleiding, en de minste in bijles en tests op leerproblemen.

3.2 Ontwikkelingen aan de aanbodkant

Ook in het aanbodonderzoek is de tijdsdimensie onderzocht. Hier richtten we ons op de oprichtingsjaren van vestigingen, en op de ontwikkeling van het aantal vestigingen en werkzame personen in deze sector.

Oprichtingsjaar van de onderzochte bedrijven

Van de 184 onderzochte vestigingen zijn er 120 die geregistreerd zijn in het handelsregister. Deze 120 vestigingen vertegenwoordigen samen 77 bedrijven. In het handelsregister is nagegaan in welk jaar deze bedrijven zijn opgericht (Tabel 3.3). Een vijfde deel (19%) is dit jaar pas opgericht en een kwart bestaat sinds 2008. Vijf jaar geleden (in 2004) was nog maar 21% van de onderzochte bedrijven opgericht. De relatief jonge leeftijd van de bedrijven kan te maken hebben met een aantal factoren:

- Het is een sector waar veel studenten werken; de mobiliteit van deze arbeidskrachten is erg hoog.
- De sector is sterk gegroeid de afgelopen jaren.

Tabel 3.3 Oprichtingsjaar van de onderzochte bedrijven (%)

Oprichtingsjaar	% onderzochte bedrijven	aantal
Eerder dan 2000	14%	11
van 2000 tot 2004	14%	11
In 2005 of 2006	13%	10
2007	12%	9
2008	27%	21
2009	19%	15
Totaal	100%	77

Ontwikkeling van het aantal vestigingen

De 77 onderzochte bedrijven die ingeschreven staan in het handelsregister hadden volgens de informatie in het register samen 120 vestigingen. Tijdens het onderzoek bleek dat er inmiddels weer 28 nieuwe vestigingen zijn bijgekomen, waardoor er nu 148 zijn. Vijf jaar geleden waren er nog maar 37 vestigingen. Het aantal vestigingen van de onderzochte bedrijven is de afgelopen vijf jaar dus verviervoudigd in omvang (Tabel 3.4).

Tabel 3.4 Ontwikkeling van het aantal vestigingen van de onderzochte bedrijven in de periode 2004-2009 (index = 2004)

Jaar	Bron	Vestigingen	Index = 2004
2004	Bedrijvenregister	37	100
2006	Bedrijvenregister	59	159
2008	Bedrijvenregister	95	257
2009	Bedrijvenregister	120	319
2009	Onderzoek	148	400

Ontwikkeling van het aantal werkzame personen

Uit het aanbodonderzoek bleek dat er 299 personen werkzaam zijn in de onderzochte bedrijven die in het bedrijvenregister zijn geregistreerd. Het aantal werkzame personen in het bedrijvenregister 2009 wijkt daar niet sterk van af (295 werkzame personen). Vijf jaar eerder waren er volgens het register nog maar 108 personen werkzaam in de onderzochte bedrijven. Het aantal werkzame personen is de afgelopen vijf jaar daarmee bijna verdrievoudigd (Tabel 3.5).

Tabel 3.5 Ontwikkeling van het aantal werkzame personen in de onderzochte bedrijven in de periode 2004-2009 (index = 2004)

Jaar	Bron	Werkzame personen	Index = 2004
2004	Bedrijvenregister	108	100
2006	Bedrijvenregister	169	156
2008	Bedrijvenregister	206	191
2009	Bedrijvenregister	295	273
2009	Onderzoek	299	277

De resultaten uit het bedrijvenregister weerspiegelen de uitkomsten uit het onderzoek. De onderzochte bedrijven melden vrijwel unaniem dat ze een groei doormaken. De grote aanbieders, zoals De Studiekring en HCS, laten spectaculaire groeicijfers zien voor de afgelopen vijf jaar. Het aantal vestigingen van de Studiekring en van HCS is de afgelopen vijf jaar verviervoudigd. Het aantal werkzame personen is bij deze grote aanbieders de afgelopen vijf jaren eveneens verviervoudigd.

3.3 De toekomst van private uitgaven

Ontwikkeling van de vraag voor één leerling

De ouders die private uitgaven hebben gedaan in het afgelopen jaar is gevraagd of zij denken dat die uitgaven zullen continueren. Het gaat hier dus om dezelfde activiteit voor hetzelfde kind. In het basisonderwijs waren de aantallen voor alle activiteiten te klein, dus de resultaten worden alleen voor de drie groepen in het voortgezet onderwijs weergegeven.

Tabel 3.6 Verwacht u dat uw kind in het huidige schooljaar en verder aan deze activiteit blijft deelnemen? % Deelnemers dat 'zeker wel' of 'waarschijnlijk wel' antwoordde, naar onderwijstype

	vmbo-pro	havo-vwo	vavo
Huiswerkbegeleiding	65%	66%	14%
Bijles	29%	56%	38%
Examentraining	TKA	TKA	11%
Keuzetest	TKA	27%	33%
Leerprobleemtest	42%	TKA	TKA
Overig	TKA	33%	27%

Hierin zien we, evenals in tabel 3.1, dat huiswerkbegeleiding een meerjarige activiteit is voor veel kinderen. Voor bijles geldt dat ook in havo/vwo. Andere activiteiten zijn meer eenmalig, al zeggen nog altijd 1/3 van de ouders die uitgaven doen aan keuze- of leerprobleemtests aan dat het kind ook het huidig schooljaar daarmee verder gaat. Vervolgens hebben we de groep die zegt verder te gaan met deze activiteit gevraagd wat zij het huidige schooljaar denken uit te geven hieraan. Alleen voor huiswerkbegeleiding en bijles geven we hier een gemiddelde, omdat de aantallen in de andere groepen zeer klein zijn.

Voor zowel huiswerkbegeleiding als bijles geldt dat het gemiddelde van het verwachte bedrag dicht in de buurt ligt van de uitgaven in afgelopen schooljaar. Bij beide is een lichte stijging te zien, van 67 euro per jaar voor huiswerkbegeleiding en 15 euro voor bijles. Vergeleken met het totaalbedrag (dat voor deze activiteiten in de honderden euro's ligt, zie tabel 2.15) verwachten de ouders een stijging van zo'n 5 tot 10%.

Ontwikkeling van de vraag op macroschaal

De bovengenoemde stijging van 5-10% geldt per leerling. Veel substantiëler is de vraag hoe de totale vraag naar activiteiten die privaat worden gefinancierd zich ontwikkelt. De gegevens over de onderzochte bedrijven in het aanbodonderzoek spreken wat dat betreft duidelijke taal: in vijf jaar is het aantal werkzame personen meer dan 2,5 keer zo groot geworden. Omdat we niet over alle 'éénpitters' informatie hebben is dit getal geen exacte weergave van de sector; de werkelijke groei kan dus lager, maar ook hoger zijn.

Er is op basis van het vraagonderzoek geen reden te veronderstellen dat de groei zal stoppen: ouders zijn in hoge mate tevreden over de aanbieders, en deze voorzien kennelijk in een behoefte. We verwachten daarom een verdere sterke groei van private uitgaven in de nabije toekomst.

4 Waaron private uitgaven

4.1 Redenen voor private uitgaven

Waarom doen ouders private uitgaven?

In de enquête zijn negen mogelijke redenen voorgelegd aan ouders die private uitgaven doen. Voor de vijf meestgenoemde activiteiten geven we hieronder de meestgenoemde redenen (met tussen haakjes als een stelling niet in alle onderwijstypen veel gekozen is).

Huiswerkbegeleiding:

- Extra aandacht was nodig om te voorkomen dat mijn kind zou blijven zitten
- Zonder extra aandacht besteedt het kind te weinig tijd aan huiswerk

Bijles:

- Extra training was nodig om een toets/examen te halen (vooral havo/vwo en vavo)
- Mijn kind voelde zich onzeker over zijn/haar schoolresultaten (havo/vwo)
- We wilden het zekere voor het onzekere nemen (basisond. en vmbo)

Beroeps-/studiekeuzetest:

- Het was onduidelijk wat de beste studie- of beroepskeuze is
- We wilden het zekere voor het onzekere nemen (vmbo en vavo)

Examentraining:

- Extra training was nodig om een toets/examen te halen

Test leerproblemen:

- Mijn kind voelde zich onzeker over zijn/haar schoolresultaten (vmbo, havo/vwo, vavo)
- We wilden het zekere voor het onzekere nemen (vmbo, vavo)
- De school had onvoldoende oog voor de specifieke situatie van mijn kind (vmbo, vavo)
- Extra aandacht was nodig om te voorkomen dat mijn kind naar een ander schooltype zou moeten (basisond., havo/vwo)

Een aantal van deze mogelijke redenen komen terug in het interview dat we hadden met een moeder van 2 havisten:

“De jongens (twee leerlingen van 13 en 15 jaar, 3 en 4 havo) nemen deel aan huiswerkbegeleiding omdat ze anders uit school gaan chillen, computeren en niets meer uitvoeren. Ze leiden elkaar af, ze kunnen goed met elkaar overweg. Ik heb geen zin om de hele dag als politieagent hen achter de vodden te zitten. Bij het huiswerkinstituut worden ze ondersteund, ze krijgen extra uitleg als dat nodig en ze hebben de rust om huiswerk te maken. Op deze manier kunnen we meer rust creëren.”

Waarom doen ouders géén private uitgaven?

Om de motivatie achter private uitgaven van de andere kant te benaderen, hebben we gevraagd aan ouders die geen private uitgaven deden, of ze wel zouden willen dat hun kind aan specifieke activiteiten zou meedoen. Voor bepaalde activiteiten (bijles, beroeps-/studiekeuzetest) bleek die belangstelling bij meer dan 5% van de totale groep ouders te leven.

De vervolgvraag is in dit verband belangrijker: *waarom* doet het kind niet mee aan die specifieke activiteit. De antwoorden staan, uitgesplitst naar onderwijssector, in de volgende tabel.

Tabel 4.1 Redenen waarom kind bepaalde activiteiten niet doet

	basisonderwijs	vmbo (incl.pro)	havo/vwo	vavo
Het kind zelf heeft er geen zin in	8%	9%	21%	22%
Het is te duur voor mij/ons	5%	13%	11%	9%
De school adviseerde om het niet te doen	11%	4%	0%	2%
Ik ken niemand die deze activiteit aanbiedt	57%	44%	23%	39%
Een andere reden	19%	29%	45%	28%
<i>Totaal aantal</i>	<i>35</i>	<i>41</i>	<i>75</i>	<i>46</i>

De belangrijkste reden in drie van de vier onderwijssectoren blijkt dat ouders geen aanbieder kennen van die activiteit. Ook andere redenen worden veelvuldig genoemd. De eigen mening van het kind telt meer mee naarmate het kind ouder is.

De prijs blijkt een relatief *on*belangrijke reden. Toch bestaat het idee, omschreven door één van de geïnterviewde ouders, dat de situatie op macroschaal niet rechtvaardig is (zijzelf kan het zich veroorloven maar denkt dat armere ouders dit niet kunnen).

4.2 Private uitgaven en de relatie met het bekostigd onderwijs

Een mogelijke reden voor de huidige private uitgaven ligt in de relatie die ouders hebben met het bekostigd onderwijs, in casu de school van hun kind. Het kan immers zijn dat ouders vinden dat de school taken laat liggen, of op een andere manier niet tegemoetkomt aan de behoeften van hun kind, en daarom hun heil elders zoeken in zelf bekostigde activiteiten.

Om dit nader te onderzoeken, is een vijftal stellingen over de school aan de ouders in de enquête voorgelegd. In de volgende tabel splitsen we de ouders in de groep die private uitgaven doet en degenen die dat niet doen, en zien we hoe zij antwoorden op de stellingen over de school van hun kind.

Tabel 4.2 Stellingen over de school; ouders met en zonder private uitgaven

	zonder private uitgaven			met private uitgaven		
	eens	neutraal	oneens	eens	neutraal	oneens
Als ouder weet ik goed hoe het met mijn kind op school gaat	77%	15%	8%	74%	17%	9%
De school heeft voldoende aandacht voor mijn kind	62%	30%	9%	54%	31%	15%
De school heeft te weinig aandacht voor kinderen die niet zo goed presteren	16%	40%	45%	30%	35%	35%
De school luistert goed naar wat de ouders willen	36%	52%	12%	32%	50%	18%
De school sluit goed aan bij wat mijn kind wel en niet kan	63%	28%	9%	57%	29%	14%

Op de drie vetgedrukte stellingen verschillen de ouders met en zonder private uitgaven significant van mening, waarbij de verschillen het grootst zijn op de stelling 'de school heeft te weinig aandacht voor kinderen die niet zo goed presteren'. In alle drie gevallen zijn de ouders met private uitgaven negatiever over de school dan de ouders zonder. We kunnen concluderen dat de houding ten opzichte van de school, met name hoe deze aansluit bij leerlingen, enigszins samenhangt met het al of niet hebben van private uitgaven.

We hebben deze resultaten verder geanalyseerd naar activiteiten: zijn ouders die zelf aan bijles betalen ontevredener dan ouders die aan huiswerkbegeleiding betalen, of examen-training?

Het meest negatief over de school blijken de ouders die geld uitgeven aan examentraining: zij zijn negatief over de aandacht voor hun kind, voor ouders, voor onderpresterenden, en over de aansluiting op wat hun kind kan en niet kan. Dit heeft deels te maken met het feit dat examen-training veel voorkomt in het vavo; vavo-ouders zijn over de gehele linie beduidend negatiever dan ouders in de andere drie onderwijssectoren.

De aandacht voor onderpresterenden is de factor die het meest samenhangt met private uitgaven, voor zowel studie-/beroepskeuzetesten als huiswerkbegeleiding en bijles. Als ouders vinden dat de school hierin tekort schiet, zullen zij eerder private uitgaven doen. (Of andersom: als ouders hieraan geld besteden, vinden ze ook vaker dat de school tekort schiet. Wat voorafgaat aan wat, is op basis van de enquête niet te zeggen.)

Op het terrein van dyslexietests vindt één van de geïnterviewde ouders dat de school in gebreke is gebleven:

"Ik vind dat het niet klopt dat je als ouders zelf moet signaleren dat het niet goed gaat. Je verwacht als ouder dat een leraar ziet dat er iets aan de hand is en dat oppakt. Als ouder, zeker als het je oudste kind betreft, heb je geen referentiekader. Een juf kan beter vergelijken met andere kinderen. Omdat de leraar niet zelf signaleerde, waren we er eigenlijk vrij laat bij. Je loopt maanden te tobben. [...] Het is belachelijk dat ouders zelf de kosten moeten opbrengen voor onderzoek naar dyslexie. Dat deugt niet. [...] Inmiddels is het anders, maar daar heb ik weinig aan gehad."

De al eerder aangehaalde moeder van 2 havisten met huiswerkbegeleiding is vrij positief over de school. Hoewel ze een kritische kanttekening zet bij de onderwijskundige aanpak, legt ze de reden voor huiswerkbegeleiding meer in de thuissituatie:

"Ik heb een positief beeld van de school waar de kinderen op zitten. Er is veel aandacht voor zelfstandig werken, dat is heel erg goed. Ze gebruiken een planner, waar niet alleen in staat wat wanneer af moet, maar waar ze zelf ook in zetten hoe ze hun werk moeten plannen. Wel heb ik kritiek op de manier waarop iets wordt uitgelegd in de klas. Er is meestal maar kort tijd voor uitleg, het overdragen van kennis. Er is dus wel wat te zeggen over de manier van uitleggen van lesstof, maar belangrijk is ook dat er thuis te veel afleiding is."

Tot slot kijken we naar de mate waarin ouders hun private uitgaven zelf billijk vinden, of dat zij vinden dat anderen die bepaalde activiteit zouden moeten betalen (of aanbieden). De volgende tabel geeft aan welk deel van de ouders het *niet* goed vond dat ze deze activiteit zelf betaalden. Deze vraag is alleen gesteld aan ouders die een bepaalde activiteit volledig zelf betaalden. De aantallen in het basisonderwijs waren voor alle activiteiten te klein om in de tabel op te nemen.

Tabel 4.3 Percentage ouders dat het niet goed vond dat zij een activiteit zelf betaalden¹

	vmbo (incl.pro)	havo/vwo	vavo
Huiswerkbegeleiding	60%	80%	90%
Bijles	76%	65%	100%
Examentraining	TKA	TKA	68%

We zien dat de vavo-ouders binnen het vo het het minst vaak acceptabel vinden dat zij een bepaalde activiteit (geheel) privaat moeten financieren.

De ouders die 'niet goed' kozen, konden daarachter een van de volgende redenen kiezen:

- De school zou een deel moeten betalen
- De school zou het geheel moeten betalen
- De school zou deze activiteit zelf moeten aanbieden
- De gemeente/overheid zou moeten betalen
- Een andere reden

Nadere analyses van deze redenen geeft het volgende resultaat.

Voor *huiswerkbegeleiding*, *bijles*, *examentraining* en *keuzetests* zeggen de meeste ouders die het niet goed vinden dat zij het betalen: de school zou deze activiteit zelf moeten aanbieden. Alleen voor *tests op leerproblemen* is het resultaat anders, daar zeggen de meeste ouders: de gemeente/overheid zou deze moeten betalen. Maar voor vier grote categorieën private uitgaven is een groot deel van de ouders die de private uitgaven doen dus teleurgesteld in de school, die naar hun mening die activiteit zou moeten aanbieden en dat kennelijk niet of onvoldoende doet.

¹ Van alle ouders die die activiteit volledig zelf betaalden.

4.3 Conclusie

'Iedere ouder wil graag het beste voor zijn of haar kind.' Met deze zin opende de brief waarmee we ouders uitnodigden mee te doen aan de enquête. En dat is ook de toon die we proeven in de redenen achter private uitgaven. 'Het beste' komt voor veel ouders die private uitgaven doen niet van de school – daartoe schakelen zij anderen in. We zien dus een negatief verband tussen private uitgaven en de mening over de school, met name de over de aandacht die de school heeft voor de capaciteiten van de individuele leerling. Omgekeerd is het niet zo dat ouders die geen private uitgaven doen massaal hun kinderen zouden aanmelden voor huiswerkbegeleiding als ze maar voldoende geld hadden. Het feit dat een leerling zelf 'geen zin' heeft, is met name in havo/vwo en vavo een doorslaggevendere reden dan een gebrek aan geld.

5 Conclusies

5.1 De onderzoeksvragen beantwoord

1 Wat is de omvang van de verschillende vormen van activiteiten, gesplitst naar doelgroep, die additioneel en privaat door ouders(/leerlingen) worden betaald?

Door de gegevens uit het vraag- en aanbodonderzoek samen te nemen, kunnen we concluderen dat in het basisonderwijs tussen € 4 en € 19 miljoen jaarlijks aan private uitgaven wordt gedaan, en in het voortgezet onderwijs (inclusief vavo t/m 17 jaar) tussen € 57 en € 69 miljoen.

Van de onderzochte onderwijssectoren is het vavo de meest intensieve afnemer van activiteiten die privaat worden gefinancierd: aan zowel huiswerkbegeleiding, bijles als examen-training neemt zo'n 7% van de leerlingen deel. In havo/vwo zien we veel bijles: bij 10% van de leerlingen, en in het vmbo/pro vormen de tests op leerproblemen de grootste categorie activiteiten (5% van de leerlingen).

Binnen havo/vwo neemt het aandeel privaat gefinancierde activiteiten iets toe in de bovenbouw, en in het vmbo zien we een piek in het 2e leerjaar.

Rijkere en hoger opgeleide ouders hebben gemiddeld gesproken hogere private uitgaven dan armere en lager opgeleide ouders.

Als we naar het aanbod kijken, zien we dat bijles een activiteit is die voor het merendeel door éénmansbedrijven en individuen wordt gegeven, terwijl huiswerkbegeleiding meer in handen is van kleine bedrijven. Beroeps-/studiekeuze- en leerprobleemtests worden ook door grotere bedrijven uitgevoerd. Bij elkaar zijn er naar schatting 1.116 vestigingen van bedrijven die activiteiten op dit terrein aanbieden. De dienstverbanden in deze sector zijn klein (14-16 uur per week gemiddeld), er zijn veel 'bijkussende' leraren en studenten.

2 Wat is de ontwikkeling van de omvang en de aard van deze private uitgaven in de tijd (periode 2005 t/m 2009)?

In het aanbodonderzoek zien we een zeer sterke groei van bedrijven in deze sector: het aantal vestigingen van bedrijven is tenminste verdrievoudigd in de periode 2004-2009 en het aantal personeelsleden van die bedrijven is ook bijna verdrievoudigd. Aan de vraagkant lijkt het erop dat de privaat gefinancierde activiteiten 'verslavend' zijn: leerlingen maken hier meerdere leerjaren achtereen gebruik van.

3 Wat zijn de motieven van ouders en leerlingen om deel te nemen aan activiteiten buiten het reguliere bekostigde onderwijs?

Dit verschilt per activiteit. Examentrainingen en in mindere mate bijles zijn kortdurende activiteiten om een bepaald examen te halen, en daarnaast speelt onzekerheid over de schoolresultaten (bij leerlingen en/of ouders) een rol. Huiswerkbegeleiding is meestal langduriger, en de motieven hiervoor liggen in de sfeer van het voorkómen van zittenblij-

ven en het noodzakelijke van extra aandacht omdat de leerling zelf anders onvoldoende tijd aan huiswerk besteedt.

Ook blijkt de mening over de school samen te hangen met het doen van private uitgaven: ouders die private uitgaven doen zijn iets minder tevreden over de school, met name over de aandacht voor hun kind en de mate waarin de school aansluit bij diens capaciteiten. 'Onvoldoende financiële middelen' vormen in het algemeen geen grote belemmering om het kind aan een bepaalde activiteit te laten meedoen: de motivatie van het kind zelf en bekendheid met aanbod zijn belangrijker voor ouders.

5.2 Slot: een naderende tweedeling?

Een achterliggende vraag bij dit onderzoek was of, bij een te groot aandeel private uitgaven, de toegankelijkheid van het funderend onderwijs in het geding zou komen. Moet worden gevreesd voor een tweedeling tussen *haves* (ouders die allerlei activiteiten bekostigen die tot betere schoolprestaties leiden) en *have nots* (ouders die machteloos moeten toezien hoe scholen niet het beste weten te halen uit hun kinderen, die daardoor veel lager op de maatschappelijke ladder eindigen)?

We concluderen dat het beeld van de tweedeling niet wordt bevestigd door dit onderzoek; zo extreem is het beeld niet. Zie bijvoorbeeld de waardering voor en tevredenheid met de school, ook bij degenen die private uitgaven doen. Niet meer dan 15% van degenen met private uitgaven vindt dat de school te weinig aandacht geeft aan hun kind (tegen 9% van degenen zonder private uitgaven). Afgaand op verschillende edities van de *Onderwijsmeter*¹ is die positieve waardering van de school ook vrij stabiel – deze is niet gekelderde in de afgelopen jaren.

Maar anderzijds is de groei van de bedrijven die huiswerkbegeleiding, bijles e.d. aanbieden in de afgelopen jaren zonder meer onstuimig te noemen. Er is dus kennelijk een snel groeiende behoefte aan deze activiteiten.

Wat verklaart nu die snelle groei? Er lijkt ook onder de ouders met private uitgaven geen extreme onvrede met de school. Maar er blijken wel situaties waarin een school naar het oordeel van ouders in gebreke blijft, wat dan in een commerciële omgeving 'gerepareerd' wordt. We hebben uit de landelijke gegevens geen aanwijzingen dat dit op grote schaal voorkomt, maar zo'n situatie kan op gespannen voet staan met de doelen van het publiek bekostigde funderend onderwijs.

In de nabije toekomst is het daarom zaak te blijven monitoren hoe de private uitgaven zich ontwikkelen, in het spanningsveld van wat een publiek bekostigde school kan bieden en wat de ouders van leerlingen voor hun kinderen willen. De geldstroom 'naast de school' kan laten zien in hoeverre deze twee dingen, prestaties van de school en wensen van de ouders, uit elkaar liggen.

¹ O.a. TNS NIPO: *Onderwijsmeter 2008*.

Research voor Beleid
Bredewater 26
Postbus 602
2700 MG Zoetermeer
tel: 079 322 22 22
fax: 079 322 22 12
e-mail: info@research.nl
www.research.nl